

Hitel-es adalékok a rendszerváltó, sűrű évekhez

„Új korszak van készülőben. Mi ennek a vajúdságnak, a múlt és jövő küzdelmének a fájdalmait szenvedjük. S legyünk tisztában azzal is, hogy a világválságot sem hatalmi szóval, sem egyszerű rendszerváltoztatással nem lehet megoldani. A rend és béke kimondottan erkölcsi feladat. A kizökrkent emberi életet az erkölcs alapjaira kell visszatolni, a társadalmi, az evilági, a földi berendezkedést az égben hozott törvények útmutatása szerint kell elkezdni. Fogjunk hát össze!”
(Részlet Márton Áron püspök 1945. okt. 28-án Kolozsvárt, Krisztus király ünnepén elmondott beszédéből.)

Emlékeztető áttekintés

Nem először emlékezem meg a negyedszázada átélt, sorsfordító 1989-es év eseményeiről. A *„Közszolgálatban... (avagy egy 'túlélő' köztisztviselő válogatott feljegyzései, írásai”* című könyvem (Bp., 1994, Püski, 570) IV-VII. fejezetében már számos dokumentumot, tanulmányt közöltem a rendszerváltás előkészítéséről, a transzformáció folyamatáról. A Lakiteleki Találkozó 20. évfordulójára két pályázati munkát is készítettem: Az *Emlékeim a hőskorszakból* című írásomban (Kortárs, 2007/9) az önkényuralom szorításában élő, a magyarság esélyeit tárgyaló lakiteleki tanácskozás előzményeiről és felszabadító hatásáról szoltam. A *Sorsfordító napok Prágában* egy élménybeszámoló kései közlése a bársonyos forradalomról (Prágai Tükör, 2007/4. sz. és *Rendszerváltó Archívum*, 2007, III. évf., 1. szám, majd a 20. évfordulón a *Bohémia*, 2009 évkönyv). Egy kis részletet felidézek belőle, hisz' napról napra követtem az eseményeket, délután vonultam a Vencel térre, s a közösséggé formálódó tömeggel együtt lelkesen tüntettem, néha Rákos Péter professzor társaságában. Egy zavaró körülményt is megemlítettem: „Haza felé menet, este 10 körül a gyertyákkal övezett Husz János szobra mögött hatalmas csoportra figyelek föl. Hangos szó onnan nem hallik, csak időnként recseg fel az utasítgató hang egy CB-rádióból, amit a csoport közepén álló három fehér sapkás rendőr egyike tart a kezében.

BAKOS ISTVÁN (1943) művelődéskutató, közíró. 1980-tól vesz részt a Bethlen Gábor Alapítvány munkájában. Az induló *Hitel* egyik szerkesztője, a Magyarok Világszövetségének 1994–99 között főtájkára.

Egy ismerős diákkal találkozom, aki listát mutat a tüntetőkhöz csatlakozott 84 üzem, vállalat, intézmény nevével, köztük a kladnóiakéval is, akikre tegnap még jó példaként a pártvezér hivatkozott.

Szállásomon szinte szégyenkezve hallgatom a Kossuth rádión az új magyar demokrácia színjátzó bajnokait, akik a tét nélküli, négyigenes népszavazást propagálják. Itt nagyon bánt e megtévesztő politikai akció, a közbizalmat méltelyezők hazug akarnoksága. Mennyi indulat, álság, leplezetlen és kóros hatalomvágy emészti ezt a társaságot! Zaklatottan alszom el, s hajnalban a bekapcsoltan maradt magyar rádió hangjára ébrednek. Nem vidít fel. Annál nagyobb a meglepetésem odakinn az utcán.

Csütörtök reggel érezni lehet a fordulatot, a megalázottak szomorúsága múlóban – remény virul az emberek arcán. Az egyetem kapujában diákórség. A minisztérium hivatalnokának és a vendéglátó professzornak ők adnak engedélyt, hogy megbeszélést tartsanak velem az épületben.

Nehéz időket élünk – kezdi a professzor, amikor telefonhoz hívják, egy küldöttség jön, aztán újabb telefon. Alig tud néhány mondatot váltani velünk, pedig igyekezne. Egy óra múlva, kölcsönös mentegetőzések közepette, felállok, és elbúcsúzom tőle...”

Tényközlő emlékezéseim része *A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005* című kortörténeti dokumentumkötet (Bp., 2005, Püski–BGA, 318), amelynek tekintélyes hányada szól e korszakról. Ide tartozik az *Emléktörédek az induló Hitelről* című írásom is, amelyet a rendszerváltás közéleti fórumának a 20. évfordulóján közölt a *Magyar Hírlap*. Többekkel együtt interjút adtam Elek Istvánnak a *Rendszerváltoztatók húsz év után* című rádiós sorozatába, amely könyvben is megjelent (MR–Heti Válasz, 2009, 134–141). Szerény emlékirataimat és kortörténeti dokumentumaimat meghatványozzák azok a fontos könyvek, elemző írások, tanulmányok és visszaemlékezések, amelyeket tudós-tanár barátaink, köztük pl. Bihari Mihály, Czákó Gábor, Kahler Frigyes, Kodolányi Gyula, Kukorelly István, M. Kiss Sándor, Salamon Konrád, illetve a rendszerváltó folyamatban aktív politikai szerepet vállaló „lakiteleki” társaink – Bíró Zoltán, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Für Lajos, Joó Rudolf, Kiss Gy. Csaba, Fekete Gyula, Lezsák Sándor, Pozsgay Imre és mások – publikáltak, publikálnak folyamatosan.

Még nagyobb vehemenciával írtak-írnak hajdani riválisaink e korszakról, akik idegen nyelveken, külföldön is hathatós politikai közvélemény-formálóká váltak. A tengernyi információ (könyv, írás, tanulmány, emlékirat, dokumentum és médiaközlés) ellenére a hazai (és a kelet-közép-európai) rendszerváltatás kezdete, mibenléte, eseményeinek megítélése, értékelése egyelőre igencsak eltérő, ahogy a rendszerváltás kudarcos folyamatát kiváltó belső és külső tényezők, okok jó része is vitatott.

A nagy rendszerváltó pártok – az MDF, az SZDSz, az FKGP – fölmorzsolódása, a nemzeti vagyon számbavételének hiánya és következmény nélküli eltávolításának folyamata, a meghirdetett Alkotmányozó Nemzetgyűlés és a Tava-

szi Nagytakarítás elmaradása megmagyarázatlan. Tényfeltáró elemzésre vár a „nagy átverés”, vagyis a nemzeti önrendelkezési törekvéseket elfojtó, korrupt politikai erők éveken át tartó hatalmi manipulációjának, illetve regnálásának okai csakúgy, mint a jóra való restségre nevelő, a kultúrát és a közéletet torzító, idegen szellemiségű mediatisztált világ térhódítása. Mérvadó gazdasági szakértők véleménye szerint a spontán privatizáció során elszenvedett kár két-háromszorosan meghaladja az ország – jóvátétellel együtt számolt – második világháborús veszteségét.

Húsz év utáni számvetés Lakiteleken, a RETÖRKI indulása

„A pokolba vezető út is jószándékkal van kikövezeve” – állítja a közmondás. Mégis sérti igazságérzetünket, hogy büntetlenül regnálhatnak azok, akik a hatalom birtokában a rendszerváltás önzetlen híveit, a „nemzeti megújítást” őszintén valló képviselőit megcsúfolták, s – mégha naivitásból vagy hozzá nem értésből – az országot a csőd széléhez vezették. Ma ismét sokan úgy vélik, elérkezett végre a számvetés ideje, hogy utódaink az erkölcs alapjaira visszatolt hazában élhessenek úgy, ahogyan hajdan Márton Áron óhajtotta. Mi is ezt remeltük a lakiteleki sátorban, melynek 20. évfordulóján ismét tanácskoztunk.

Lezsák Sándor ott mutatta be Pintér M. Lajos *Ellenzékben. A Nagy Népi Hurráltól a Magyar Demokrata Fórumig, a Kádár-rendszer népi-nemzeti ellenzéke, 1968–1987* című kiténő könyvét, a *Rendszerváltó archívum* című periodika 2007. szeptemberi számát s azt a DVD-t is, amely a lakiteleki találkozó teljes, vágtatlan videofelvételét tartalmazza. A fővárosban és Lakiteleken 2007 szeptemberében tartott emlékülésen részt vettem (a nyugati magyar diaszpóráról előadást is tartottam), de jobbnak látom az MTI rövid, tárgyilagos közlésével földidézni az ott történeteket.

A Pesten elhangzottakat, az MTI így summázta: „...Makovecz Imre Lakitelekre emlékezve azt mondta: naivak voltak, mert nem tudták, hogy »ránk egy mélyebb és alaposabb kifosztás és elnyomás vár, mint amilyen valaha is tudott lenni a szovjet elnyomás«. Közölte: elég volt abból, hogy a mai magyar politikusok nem országot építenek, hanem karriert. Elég volt abból, hogy fővárosuk nem Budapesten van, hanem Brüsszelben, hogy felemelkedésük és stabil egzisztenciájuk nem a magyarság sorsához kötődik, hanem valami máshoz. »Eleg volt a mesterséges és titkosszolgálati televízióknak és rádióknak a tevékenységéből« – jelentette ki. Makovecz Imre megfogalmazása szerint valószínűleg egy »rendkívül radikális Lakitelekre« volna szükség, amely pontot tesz annak a naivitásnak a végére, amely bennünket utolért. Lezsák Sándor szerint sincs mit ünnepegni. A Magyar Demokrata Fórum egykori alapítója szerint messze van még az az idő, hogy rendben menjenek a dolgok, mint ahogy 1987-ben akarták. A politikus arra kérte a 181 egykori lakitelekít és ismerőseit, hogy gyűjtsék össze a rendszerváltás kordokumentumait, röplapjait, mert ha nem teszik meg, akkor »össz-

szegyűjtik mások, s abban nem lesz köszönet». Hasonló szellemben nyilatkozott Kiss Gy. Csaba, aki szerint a kisebb és nagyobb történelmi munkákban meghamisítják az 1987-es lakiteleki eseményeket” (L. S. A lakiteleki találkozó 20. évf. nincs mit ünnepelni. MTI, 2007. szept. 27).

A Lakiteleken *Európa és a magyarság esélyei* címmel tartott emlékülésről az MTI részletesebb összefoglalót közölt, amelyben főként az alapító atyák (Bíró Zoltán, Fekete Gyula, Csoóri Sándor, Csurka István, Für Lajos, Kiss Gy. Csaba és Lezsák Sándor) üzenetét közvetítette, majd a nemzeti ellenzék vezetőjének a hozzászólását idézte fel: „A Fidesz elnöke szerint az új baloldal afféle »Zuschlagmodell« épített ki, amelynek az a lényege, hogy központilag szervezik Magyarországot és a magyar polgárok erőforrásainak az eltüntetését. Hozzátette: még azokat a pénzeket is eltüntetik maffiamódszerekkel, amiket az EU küld azért, hogy a magyar emberek életszínvonalának javítására használhassuk fel. [...] Közölte: az új baloldal tevékenységének eredménye a kialakult szociális válság, ami »újra kelet felé sodorja Magyarországot«. Az, hogy Kelethez vagy Nyugathoz tartozunk, még nem dőlt el – szögezte le Orbán Viktor, aki a megoldást a győztes választásban jelölte meg.”

Én is úgy vélem, hogy nemcsak hazugsággal, torzítással, elhallgatással, de a tények és személyek „niemandolásával” (eljelentéktelenítésével) is folyik a hamisítás. A hivatalos „akadémiai” történetírók, tankönyvírók, a bel- és külföldi véleményformálók körében és a médiában mindmáig tart ez az igyekezet, alátámasztva Orwell 1984 című művében írt híres mondatát: „Akié a múlt, azé a jelen...”

Örülök annak, hogy Orbán Viktor 2007-ben nemcsak részt vett és fölszólalt Lakiteleken, de meg is hallotta az emlékülés üzenetét. A 2010. évi győztes népszavazás után – amikor eljött az ideje – cselekedett. A Kormány 83/2013. (III. 21) sz. rendelete *Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum* létrehozásáról döntött, amelynek vezetésével dr. Bíró Zoltánt bízták meg. Az immár egy éve működő kutatóintézet műhelymunkája egyik biztosíték arra, hogy a túlvilágra távozott őrtállók helyébe – mint pl. Csengey Dénes, Fekete Gyula, Csurka István, Für Lajos, Makovecz Imre, Püski Sándor, Czine Mihály, Szécsi Margit, Santa Ferenc, Nagy Gáspár, Görömbei András, Fasang Árpád, Joó Rudolf, Márton János, Vekerdi László, Varga Domokos, Grezsa Ferenc, Ratkó József és sok más társunk után – olyanok lépjenek, olyan utódok, akik a lakiteleki sátor és a rendszerváltó nemzeti ellenzék szellemiségét is éberén ápolják.

A RETÖRKI rövid működése során már egy nemzetközi és két szakmai tanácskozást tartott, s néhány munkatársának könyvét is megjelentette. Érdeklődésre tarthat számot Simon János *Puccs vagy összeomlás?* című kötete, amelyben a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének kutatási programja keretében a legfőbb MSZMP-vezetőkkel 1988/89-ben készített interjúit közli.

Öten (Katona András, Kiszelly Zoltán, Salamon Konrád, Simon János, Zachar Péter Krisztián) állították össze a *Tüntetések könyve* című kiadványt (Lakitelek, 2014, Antológia Kiadó, 382), amelybe az 1988–2013 között lezajlott tüntetések

közül ötvenhatot válogattak be és ismertetnek. Az eligazodást a bevezetőben közölt négy történeti és jogi tanulmány segíti.

Témánk szempontjából a legfontosabb az M. Kiss Sándor történész, a RETÖRKI igazgatóhelyettese szerkesztett *Rendszerváltás, 1989* (Antológia, 2014) című összeállítás. A tényfeltáró leírások, tanulmányok, dokumentumok és emlékező esszék mozaikjaiból összeálló könyv bevezetőjében Bíró Zoltán a következőt írja: „Bár a rendszerváltás az első szabad választásokkal következik be 1990-ben, ám ez az esemény is egy történelmi folyamat egyik fordulópontja. Vannak évtizedekre visszanyúló előzményei és éveket, évtizedeket meghatározó következményei. Ebben a folyamatban az 1989-es esztendő jelentőségét az adja, hogy az év során eldőlt minden, ami a hazai rendszerváltás jellegét, módját, végső soron társadalmi és nemzeti következményeit meghatározta.” Az Írószövetségben tartott bemutatón M. Kiss Sándor szerkesztő kiemelte: a tizenöt szerző közül nyolc (Fricz Tamás, Halmy Keve Kund, Kahler Frigyes, Kávássy János Előd, Kukorelli István, Orosz Tímea, Riba András László, Simon János) a RETÖRKI-ben dolgozik, hét (Albert Zoltán Máté, Bank Barbara, B. Révész László, Horváth Miklós, Okváth Imre, Speidl Zoltán, Zinner Tibor) pedig külsős, ami azt bizonyítja, hogy az intézet „beágyazódott”, s a jövőben is szeretnének a többi intézettel együttműködni. A kötet szerzői 1942 és 1987 között születtek, így azt is érzékelhetjük, hogy a különböző generációk hogyan látják a rendszerváltás történéseit.

Nem ismertetem a könyvet, de két kiegészítést hozzáteszek. B. Révész László tárgyilagos visszaemlékezésében említi, hogy az 1989-es, immár piros betűs március 15-én az ellenzéki demonstrációkat a TV diszkriminálta. Megjegyzem, hogy nemzeti ünnepünk kiemelkedő eseményén, az MTV Szabadság téri székházánál tartott tüntetésen pár percig mégis milliók vehettek részt a TV tudósításával. Hallhattuk, láthattuk, amint a „SZABAD MAGYAR TELEVÍZIÓ!” transzparens előtt Cserhalmi György színművész fölolvassa a „Mit kíván a Magyar Nemzet?” aktualizált 12 pontját, s azt is, ahogy Csengey Dénes, a rendszerváltoztató „a nép nevében” jelképesen így foglalta le a televíziót: „Tőlünk ne féltse senki a Televíziót! Nagyon fogunk rá vigyázni, mert a miénk! És tőlünk ne féltse senki Magyarországot! Nagyon fogunk vigyázni ránk, mert a miénk!” Én 1989 feledhetetlen percei között tartom számon *hiteles* társunk lélekemelő mondatait.

A másik megjegyzésem Speidl Zoltán *Kié lesz a tudatipar?* című írásához kapcsolódik, aki tanulmányában érzékelteti az SZDSZ külföldi tőkével megerősített, kiváltságos helyzetét, dominanciáját a mediatisálódó közéletben, és a politikában érvényesülő hatalmi dirigizmusát. Megjegyzem, hogy ez nemcsak a laptulajdonlásban, a sajtóhadjáratokban, de a médiatörvény megalkotása során, annak 1992. december 30-ai parlamenti meghíúsításakor is megnyilvánult. Sajnos ebben akkor az MDF felelős parlamenti képviselői is szégyenletes szerepet játszottak: a 122 ellenzéki NEM szavazat mellett, 170 kormánypárti tartózkodó szavazat jelent meg a kijelzőn, vagyis az előterjesztő MDF nem szavazta meg saját javaslatát. Miközben az átalakuló médiavilágról elég széles pannót készít a szerző, nem szól az MDF holdudvarához tartozó közéleti fórumról, az

igen népszerű, kéthetente ötven-hatvanezer példányban megjelenő rendszer-váltó *Hitelről*. Nem említi a Jurta Színházban tartott rendkívül fontos, heves vitafórumot sem, amely a sajtószabadságról és nyilvánosságról szólt.

Meglevő dokumentumaim, naptári bejegyzéseim alapján a következőkben szeretném kiegészíteni az általam megélt, közreműködésemmel is zajló rendszerváltás említett könyvben vázolt tablóját az 1988/1989-es év néhány történéseivel, eseményével, amelyeket korabeli szakmai, közéleti programjaim közül válogattam.

„Szabadon szolgál a szellem”

Alma Materem, az Eötvös Kollégium jelmondatát választottam 1988/1989. évi emlékeztetőmhöz. Ebben érzékeltetni kívánom azt, hogy milyen emberpróbáló – egyidejűleg boldogító és idegőrlő – létfolyamatnak voltunk alkotó és alakító részesei negyedszázada, amikor régióinkban pár éven át felgyorsult az idő. Az 1989. év vízválasztó volt, hiszen az ellenzéki reformtörekvések meghódították a civil társadalom zömét, s ekkorra nyilvánvalóvá vált a szocialista gazdasági és katonai (világ)rendszer bukása, a Szovjetunió államcsődje.

Igen, így utólag ezt könnyű megállapítani, de amikor benne éltünk, szinte elképzelhetetlen volt, hogy megérjük azt a napot, amikor a Hősök terén negyedmiliónyian búcsúztatjuk 1956 hős vezetőit, áldozatait. Azt sem reméltük, hogy két év múltán a szovjet-kommunista önkényuralom legfőbb támasza, a szabadságharcunkat vérbe tipró, megszálló Szovjet Vöröshadsereg utolsó katonája elhagyja hazánkat, s azt sem, hogy még ez előtt szabadon választott Országgyűlése, felelős kormánya, demokratikus államrendje lesz Magyarországnak.

1989-ben már pár éve a Művelődésügyi Minisztérium Egyetemi és Főiskolai Főosztályának munkatársaként, a magyar felsőoktatás reformjának előkészítésén dolgoztam, és a tárca tudományirányítási feladataival foglalkoztam. Félálásban az induló *Hitel* egyik szerkesztője, társadalmi munkában pedig a Bethlen Gábor Alapítvány ügyintéző kurátora és az MDF nemzetépítő mozgalom aktivistája voltam. Tehát 1989-ben legalább három-négy területen és funkcióban igyekeztem helytállni, teljesíteni feladataimat, amikor a fölgyorsult idő diktálta folyamatok minden téren egész embert igényeltek.

Köztisztviselői munkakörömben akkor tetőződtek a bajok, amikor az évtizedes munkával készült, vitákban érlelt *A magyar felsőoktatás hosszú távú fejlesztési programja* című – a nagyrészt általam megfogalmazott és át-átdolgozott – terv megvalósításához egy kedvezményes világbanki kölcsönre pályázhattunk. A rendkívül széles körű konzultáció és több tárcára kiterjedő egyeztető munka zömmel az 1988/89-es évben történt. Naptári bejegyzéseim nyomán fölidézem a helyzetet: „Folyton vitába keveredek a Pártközpont korifeusaival, akik egyre bizonytalanabbak. Naponta váltogatják véleményüket. Tizenötödször íratják át az előterjesztést, mégsem hagyom kilúgozni. Még szerencse, hogy szívügyemet

az egyházi felsőoktatási intézmények és közgyűjtemények kutatóhelyi státusának elismeréséről és támogatásáról szóló előterjesztést – Pusztai Ferenc miniszterhelyettes és Villangó István főosztályvezető (hajdani Eötvös kollégista társaim) támogatásával – 1989 elején sikerült döntésre vinni. Korábban pedig a Vekerdi László tanácsára készített *Tudományos műhelyek – tudományos iskolák* pályázatos programot sikerült Köpeczi Béla miniszter támogatásával elfogadtatni. Ennek eredményeként 34 tudós-tanár kapott 1988 szeptembere és 1991 júniusa közötti időszakban jelentős pénzügyi támogatást a tárca Kutatási Alapjából az egyetemi tudományos utánpótlás nevelésére.

1989-ben azonban fölgyorsulnak az irányítás ellentmondásos intézkedései. Lassan a feje tetejére áll minden. A Pártközpont apparátusa megrendült, a pártvezetés keménykedik. Aki teheti, az kirajzik az államigazgatásba, minisztériumi vezető posztokra, mert továbbra is ők akarnak dirigálni. Mindent kisajátítanak. Irányváltás, kormányváltás, miniszterváltás (Lázár György/Grósz Károly/Németh Miklós, illetve Köpeczi Béla/Czibere Tibor/Glatz Ferenc). Kollégáim félnek és helyezkednek. Egyik éjjel álomban két verssor idéződött föl bennem: „Most roppannak a roppant eresztékek, / Most bomlanak a bárgyú babonák...” (Most néztem utána: Gyóni Géza *Utolsó tánc* című verse riasztott föl.)

Az új miniszterrel, Glatz Ferenc történésszel (régi Eötvös-kollégista), először (és utoljára) a folyosón találkoztam. Barátságosan üdvözölt, közölte, hogy nagyon számít rám, majd később – a minimális feltételek biztosítása nélkül – az eddigiek mellé kaptam tőle egy újabb testhez álló feladatot főnökeim közvetítésével. Három hónap múlva a következőket jegyeztem föl, ami elég jól érzékelteti a korabeli állapotokat.

Főbb gondok a Művelődési Minisztériumban:

1. A hivatali létszám egyharmaddal csökkent, az ügyiratok, akták száma legalább ennyivel nőtt. A munkatársak egy része túlterhelt, másik hányada üdül.
2. A belső munkamegosztás, a struktúra rossz, az információk megrekednek... Az államtitkárok és a miniszterhelyettesek hatásköre, munkaterülete folyton keveredik, a hivatalnokokat a felelős önálló munkavégzésről eltiltják vagy leszoktatják. A belső munkaértekezleteket, egyeztető megbeszéléseket, a szakértői testületi munkát fölszámolták.
3. A vezetők köre, kiválasztása és munkamódszere nem változott, a főosztályvezetők és felelőseik zöme – akik a szolgálatszerű működés helyett az uralmi típusú irányítást követik – a pártapparátusból került ki. A volt munkásörök szoros összetartásban vészelik át e nehéz időket. Mintha várnának valamire. A kompromittáló személyi anyagokat már kicserélték, „fölfriessítették”.
4. A munkatársak közérzete, hangulata, munkakedve igen rossz. Nemcsak azért, mert túlterheltek és félnek, hanem azért is, mert rossz lelkiismerettel tesznek eleget a minisztériumi vezetés gyakran ésszerűtlen, jogellenes parancsainak, amelyekkel zavart kelt, s bajt, bajra halmoz. Így pl. a *Pro Cultura Hungariae* Alapítóány igen vonzó elképzelését gyakorlatilag a minisztérium és egyes intézményei működőképességének rovására akarja megoldani. Megszünteti a rend-

kívüli erőfeszítéssel létesített Felsőoktatás Fejlesztési Alapot, amelynek forrásai az ugyancsak elmaradott, romló állapotban levő felsőoktatás fejlesztésére szolgálna. Fölszámolja, kiüríti a Tárcakutatási Alapot, amely az egyetemi kutatások támogatására, a Tudományos műhelyek és iskolák finanszírozására és az OTKA pályázatokhoz szükséges tárcatámogatásra szolgál...

5. *Az orosz nyelvoktatás rapid megszüntetésével párhuzamosan nem gondoskodott a tárca az orosz nyelvtanárok átképzéséhez szükséges pénzeszközökről. Emiatt mintegy 480 M Ft hiányunk van, és nagy botrány készül.*
6. *A határon túli magyarok és az erdélyi menekültek oktatása ügyében csak szölmök hangzottak el, a feltételek megteremtése ügyében eddig semmi sem történt...*
7. *Ez évben az egyetemi kérések, fölterjesztések zömét csak elvétve tudtuk támogatni...*

(Kéziratoss följegyzésem vázлата a naptáramból került elő, végül mégsem gépeltem le.)

Miniszteri biztosként az egyre nagyobb számban érkező erdélyi menekült diákok elhelyezését és létfeltételeit segítettem. Ez mérhetetlenül nagy munkát, koldulás tárgyalásokat, növekvő lelki terhet rótt rám, és sok álmatlan éjszakát okozott. Ekkoriban gyakran forgattam, hívtam segítségül a Bibliát. Éreztem, vallottam, megtapasztaltam, hogy „Él és ítél az Isten!”.

A lengyel II. János Pál pápa megválasztása és működése bizonyító erővel hatott régióinkban. Bátorított, támaszt adott egész Kelet-Közép Európának, kiváltképp a lengyel Szolidaritásnak. Menekültbiztosi funkciómban megtudhatam, hogy az Úr élte a magyar szolidaritást is. Nem csak a vallásos nemzeti értelmiség körében. Ennek köszönhattuk, hogy – elegendő pénz, paripa és fegyver nélkül – ezernyi magyar menekült diákok tudtunk a magyar felsőoktatási intézményekbe, illetve a középiskolákba elhelyezni. 1989-ben az élő magyar szolidaritás megnyilvánulásának néhány főlemelő megnyilvánulását – az erdélyi menekültek sokaságának befogadását, az NDK-s menekültek tömegeinek Nyugatra távozását elősegítő határnyitási akciónkat, 1956 mártírjainak méltó búcsúztatását a Hősök terén s év végén az önkéntesek tengernyi szeretetcso-mag- és segélyszállítmányozását Erdélybe a román önkényuralom áldozatainak –, a támogatottak és az egész világ megcsodálta. Akárcsak Tökés László hősies helytállását a szószéken és az általa ébresztett romániai forradalomban.

Számos akcióból és nemes gesztusból a „nemzet javára” létesített magán-alapítványunk és a *Hitel* baráti közössége, támogatói és olvasói köre is kivette a részét.

A rendszerváltó Bethlen Gábor Alapítvány – Hitel – MDF

A Bethlen Gábor Alapítványt 1980-ban, az MSzMP korifeusaival éveken át folytatott küzdelemben – a magyar szellemi élet 85 jeles képviselőjének aláírásával – a nemzeti ellenzék hozta létre és működtette. Az elcsatolt területeken élő

magyarok támogatását szolgáló (Közép-Európában az első) magánalapítványt hivatalosan csak 1985-ben ismerték el. Pedig az alapítók a hatalom által is elismert, híres emberek – Illyés Gyula, Németh Lászlóné, Kodály Zoltánné és Csoóri Sándor – voltak. A kezdeményező aláírók között ott találjuk a korabeli magyar szellemi élet színe-javát: Barcsay Jenőtől és Borsos Miklóstól Vas Istvánig és Zek Zoltánig, Huszárik Zoltántól és Hanák Pétertől Csurka Istvánig, Makkai Lászlótól és Nemes Nagy Ágnestől Sinkovits Imréig és Bessenyei Ferencig, Petrovics Emiltől Kodolányi Gyuláig, Szécsi Margittól Fekete Gyuláig meg Levendél Lászlóig, és sorolhatnám valamennyi aláírót, akik magyar szolidaritásukért a Pártközpont kiátkozó, nacionalista bélyegét megkapták. Akárcsak a Kuratórium, amely Márton János elnök, Juhász Gyula, Kiss Ferenc, Für Lajos, Király Tibor, Kósa Ferenc, dr. Szabó Gábor és Vekerdi László kurátorok közreműködésével látta el feladatát. Végül említem a Nagy Gáspár vezette titkárság tagjait: Lezsák Sándor vidéki titkárunkat, Kiss Gy. Csabát, jómagamat, Bíró Zoltánt, illetve Kodolányi Gyulát, Krasznai Zoltánt és Petrik Bélát, akik átmenetileg kapcsolódtak be a tényleges szervező munkába. Az elnök és a titkárság munkáját hű titkárnőnk Kalmár Juditka segítette.

A rendszerváltás előkészítésében és az MDF létrehozásában az Alapítvány kuratóriuma, titkársága és Baráti Köre meghatározó szerepet játszott. Kezdve az 1985. júniusi monori találkozóval, majd a Magyar Írószövetség 1986. november végi kurzusváltó közgyűlésével, folytatva az 1987. szeptember 27-ei Lakiteleki Találkozó megszervezésével, a megalakuló Magyar Demokrata Fórummal, majd az 1988. november 2-től megjelenő *Hitellel*, amelynek alapító szerkesztősége jórészt a BGA alapítói-tisztségviselői és kezdeményező-baráti köréből (Csoóri Sándor, Bíró Zoltán, Bakos István, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos, Kiss Gy. Csaba, Lezsák Sándor, Nagy Gáspár) választatott ki. Ez a kéthetente megjelenő, rendkívül gazdag irodalmi, kulturális anyagot és közéleti információt közlő, minőségi lap az 1989–90. évben a rendszerváltás zászlóshajója szerepét töltötte be. Minden új számot azzal a boldogító élménnyel vehettünk kézbe, hogy lám mi is beleszólunk, s nem is akárhogyan a honi politikába, a magyar sorskérdésekbe. Ez a tény egyrészt irritálta az ideológiai bázisát, identitását veszített, végnapjait élő pártállami vezetést és tévelygő értelmiségi táborát, akik foggal-körömmel igyekeztek hatalmukat átmenteni. Másrészt irritálta a hatalmváltásban helyüket átvenni készülő politikai hangadók körét, akik itthon és világszerte igyekeztek rossz hírért kelteni, rágalmozó vádakkal illetni, negatív színben föltüntetni politikai ellenfelüket, az MDF-et és lapját. Féktelen hatalomvágyuk a közéletben, a kultúrában, a médiában és a politikában egyaránt megnyilvánult. „Tudjuk – Merjük – Tesszük!” – hirdették. Amikor a *Hitel* egyik alapító-részvényesét Püske Sándort hajdani riválisa egy könyv kiadása kapcsán lefasisztázta, nyilvánosan megtámadták a lapot. Hamarosan alkalmasabb célszemélyt és ürügyet találtak, amikor a *Hitel* alapítóját és szerkesztőségi elnökét, Csoóri Sándort s vele együtt a népnemzeti tábor megsemmisíteni szándékozó *Nappali hold*-as médiaháborút kirobbantották. Röviddel ezután a kormánybuk-

tatásra szervezett taxisblokáddal igyekeztek hiszterizálni az országot. Majd az 1994-es választás után nyomban, a – reményt adó *Kommunikáció egy jobb világért* című – budapesti Világkiállítást mondták le az egymásba kapaszkodó győztesek. Törvénytörtően. Pedig annak előkészítése megtörtént, a munkálatok haladtak. Kérdés: miért fosztotta meg népünket a győztes liberális-szocialista kormány attól, hogy a föllendüléshez oly kedvező feltételekhez jusson Budapest és hazánk, mint amilyennel ez az EXPO biztatott? (Ld. *Közzszolgálatban*, 555–562.)

Nem folytatom, hisz mindez már 1989 után történt. Sajnos az ellenséges indulatok azóta sem csillapodtak le. Hozzátartozik a képhez az is, hogy tudtommal az Antall- kormány sem támogatta a folyóirat működését, kiadását soha. (Talán ez is része volt a Paktumnak?) Ám az ötvenezer példányban kéthetente megjelenő 64 oldalas, független irodalmi, társadalmi, kritikai lap, a *Hitel*, fölírta a magyar szellemi életet, átszivárványozta a rendszerváltó éveket, győzelemre segítette az MDF-et, ösztönözte a nemzeti megújítást.

Büszkeséggel őrzöm, s lapozom most föl az 1988/3. számot, amely képes összeállításomat közli a Bethlen Gábor Alapítvány 3. díjátadójáról, ahol a *Hitel* első számát is ünnepeltük. 1988. november 3-án az Országos Széchényi Könyvtár Dísztermében, Ujzsász Kálmán mellett, egyszerre adtuk át a két – egymásnak ugrasztott – felvidéki magyar szellemi honvédőnek, Janics Kálmánnak és Duray Miklósnak meg a népszerű cseh írónak, Bohumil Hrabalnak a Bethlen Gábor-díjat. Sorrendben: Czine Mihály, dr. Király Péter professzor, Csengey Dénes, Kiss. Gy. Csaba méltó laudációinak kíséretében köszönő szavakkal vették át, rangosították e kitüntetését. Ebben az évben adományoztunk először Márton Áron Emlékérem kitüntetések (Szervátiusz Tibor nagyszerű alkotását) a magyarság áldozatos szolgálatáért. Impozáns az első tíz – Erdélyi Világszövetség (Brazília), Magyar Emberi Jogok Alapítvány (USA), a felvidéki Zsére község lakói, a debreceni Szent Anna Római Katolikus Plébánia és hívei, a Rákosszentmihályi Református Gyülekezet, az 1988. június 27-ei Hősök terei tüntetés szervezői, dr. Barki Éva Mária (Bécs), dr. Kiss Ferenc (60. születésnapján) és a lengyel Szolidaritás gdanski plébánosa, Henryk Jankowski atya – kitüntettünk névsora és röviden ismertetett ténykedése. Ezeknek zöme a falurombolással, etnikai diszkriminációval sújtott erdélyi magyarokkal vállalt tényleges szolidaritásra, segítségnyújtásra irányult, meg 1956-ra. A Pártközpont és az MM „illetékes elvtársai” Knopp András és Czibere Tibor megrótták a Kuratóriumot, hogy egyeztetés, illetve egyetértésük nélkül tüntettünk ki olyan személyeket, akik szembeszálltak a szocializmussal. Márton János elnökünk és Nagy Gáspár titkárunk udvarias levélben közölték, hogy magánalapítvány lévén, a magunk pénzén azokat tüntetjük ki, akik az alapító okiratunkban foglalt célok szellemében kiválóan munkálkodnak, akiket kitüntetésre méltónak tartottunk, demokratikusan megszavaztunk. BGA és a *Hitel* 1989-ben számos, a rendszerváltás folyamatát előrevívő közös akcióban vett részt, amelyek közül az 1989. évi díjátadó ünnepséget is megemlítem. Ekkor kapott Bethlen Gábor-díjat a Temesváron küzdő Tőkés László református lelkész, aki akkor Temesváron küzdött, csak

lélekben volt velünk. Az ő hősie, keresztyén–magyar helytállásáról beszélt pályatársa Vályi Nagy Ervin, aki méltatta az ifjú lelkész példaadó maradását és bátor megszólalását a központilag irányított homogenizálással szemben, amely áttörte a hallgatás falát, közösséget teremtett. A díjátadás után másfél hónappal, Tőkés László temesvári példája és harca nyomán kitört a román rendszerváltó forradalom, amelynek főbb eseményeit a televízió közvetítette. Azt a drasztikus fordulatot is, amely a véreskező diktátorpár kíméletlen kivégzésével zárult.

Tőkés Lászlóval egyidejűleg adományoztunk Bethlen Gábor-díjat két utódálamban élő kiváló irodalomtudós–tanárnak: a délvidéki Szeli Istvánnak és a felvidéki Turczel Lajosnak, s mellettük ekkor a szlovén Veno Taufer költőnek, akit pár év múlva a független Szlovénia kulturális minisztereként üdvözölhettünk.

A *Hitel* hírt adott a BGA és a Soros Alapítvány 1988 végén kötött rövidletű megállapodásáról, valamint a hazánkban tanuló erdélyi magyar középiskolások hazatérését ösztönző „Életfa-kollégium”-ról, amelyet Csurka István első képviselői fizetéséből hoztunk létre.

A legfontosabb közéleti-politikai eseményekről, rendezvényekről szintén itt kaphattak hiteles információkat az érdeklődő olvasók, főleg a vidéki előfizetők, akiknek száma ez idő tájt gyarapodott, s hozzájárult az MDF taglétszámának növekedéséhez is.

Az MDF-re és az 1989-es esztendőre visszatérve, számomra így utólag szinte fölmérhetetlen, hogy a rendszerváltó években, az általunk teremtett nemzetépítő mozgalomban mennyi lelkes ember áldozatos munkáját, hitét, csodás teljesítményét tudtuk mozgósítani. Fájó, hogy a pártoskodásban, a politikai harcokban eltévedtünk, fölmorzsoltuk ezt az MDF-fel együtt. Beleborzadok, ha fölidézem a nevét, hitelét veszített hajdani reményt adó mozgalmunk sorsát.

1989. február 25-én félezer ember részvételével tartott Munkásfórumot szerveztem néhány derék társam közreműködésével Dunaújvárosban. Torokszórító élmény volt, de jól tudom, hogy ezáltal lett az MDF-nek a legtöbb munkás képviselője az új parlamentben. Tucatnyi MDF-rendezvényen szerepeltem, de voltak sokan; Lezsák Sándorral, Bíró Zoltánnal, Csengey Dénessel, Fekete Gyulával, Für Lajossal, Csoóri Sándorral, Kiss Gy. Csabával az élen, akik több mint száz – közte jónéhány létfontosságú – tanácskozáson, gyűlésen vettek részt. Tartották lelkesítő, bátorító beszédeiket, vitáztak ellenfeleikkel, és konzultáltak híveinkkel. Akiknek autójuk és jogosítványuk volt, azokra kettős teher (idő, pénz) hárult. Én nem tartoztam közéjük. Amikor azonban az MDF I. Országos Gyűlése (és nem Kongresszusa!) volt, nekem is jutott néhány bizalmi feladat, amely emlékezetes volt: a jelölőbizottságban és a háromtagú szövegezőbizottságban. Később karszalagos szervező-rendezőként vettem részt a Hősök terén gondosan előkészített 1989. június 16-ai „rendszerváltó” temetésen, amely feledhetetlen marad számomra. Nemcsak azért, amit a borzongató-fölemelő tüntetés egyik felelőseként átéltem (miközben a részvételt a munkahelyemen megtiltották), hanem azért is, mert az egymást követő események csodát rejtettek:

1989. május 27-én – Kádár János 77. születésnapja alkalmából – közölte a *Népszabadság* „Elszámolás” című vitairatát (Közszolgálatban, 310–315), amely egy kis vihart kavart akkoriban. Az MSZMP Művelődési Minisztériuma összevont taggyűlésén – akár a „négyek” (Bihari Mihály, Bíró Zoltán, Király Zoltán és Lengyel László) kizárása kapcsán tett nyilvános tiltakozásomkor – elmarasztaltak miatt. 1989. június 16-án a Hősök terén úgy éreztem, erkölcsi kárpoztásban részesültem. Három héttel később megrendített az, amit egy közleményből megtudtam. 1956 mártírjainak méltó búcsúztatása után meghalt gyilkosuk, Kádár János is.

Ekkoriban ért hozzám a híre annak, hogy 1989 június 4-én (Trianon 69. évfordulóján!) Pekingben, a Tienanmen téren (az Örök Béke sugárúton) tüntető diákok, Petőfi Sándor *Szabadság, szerelem* című négysoros versét skandalva (sz)álltak szembe a közjük taposó, sok száz embert halálra gázoló tankokkal. Később kiderült, hogy a verset egy volt Eötvös kollégista kínai diáktársunk pár éve kiadott Petőfi versfordítás-kötetéből tanulták meg. Talán legenda volt, talán igaz e hír, ami néhányunkat „földobott” az Eötvös Collégium Baráti Körében.

A Nemzeti Kerekasztal hírei kevésbé. Az MDF párttá alakítása pedig annyira sokkolt, hogy ennek bejelentése után azonnal megírtam kettős – az MDF-ből és az MSzMP-ből – kilépő levelemet (ld. *Közszolgálatban*, 315). Megfogadtam, hogy soha semmilyen pártnak tagja nem leszek. Ezt a fogadalmamat betartom.

Akkor ősszel élmény volt az, hogy sok kortársamhoz hasonlóan én is felnőtt fejjel – egy hónapos londoni nyelviskolám befejeztével – letettem az angol középfokú nyelvvizsgát. Beszélni tudtam partnereimmal, tárgyalni is képes voltam itthon és külföldön. Ennek is köszönhető, hogy a felsőoktatás fejlesztését szolgáló világbanki tárgyalásokat – amelyben közreműködtem – végigvihettem. Washingtonban – az első magyar humánerőforrást fejlesztő – kölcsönszerződés aláírásán is jelen voltam. Amikor az MDF győzött, s Andrásfalvy Bertalant nevezték ki Művelődési és Közoktatási miniszternek, fölkinálták a közigazgatási államtitkári posztot. Nem vállaltam. Úgy véltem, hogy az általam jól ismert felsőoktatás és kutatás területén a minisztériumi irányításban jobban és sikerebben tudok szolgálni. Andrásfalvy elfogadta érveimet, s kinevezett a Felsőoktatási és Kutatási Főosztály vezetőjének. Ennek eredményeként főosztályvezetőként én menedzseltem, ill. felügyeltem az első magyar felsőoktatási törvény alkotásának és a felsőoktatási reformnak a minisztériumi munkálatait, és sok mást (PHARE, FEFA, K+F stb.). Ebben akkor néhány derék régi kollégám, mindenek előtt Szövényi Zsolt, Rádli Katalin, Veres Pál, dr. Nagy Tibor Gyula és az általam rekrutált új munkatársak: Dajka Balázs, dr. Hári Miklós, J. Király István, Patthy Éva, Polónyi István, Somogyi Botond, dr. Szögi László, Töttössy Istvánné, Ujváry Gábor nagy segítségemre voltak, bizton támaszkodhattam rájuk mindenben. A törvényalkotás során – Király Tibor professzor szakmai irányításával, a magyar felsőoktatás és kutatás mérvadó szakembereinek és néhány elismert külföldi szakértőnek a bevonásával – készült tervezet a *Magyar Felsőoktatás* című új havilapunk első számában közöltünk, vitára bocsátottuk.

Azután két éven át folytatott viták, diáktüntetések, igen nehéz tárgyegeztetések közepette formáltak a felsőoktatási törvényt, s juttattuk el a parlamenti előterjesztésig, amelyet 1993 végén – az Andrásfalvy Bertalan helyébe lépő miniszter – Mádl Ferenc fogadtatott el az Országgyűléssel...

Igen csekély töredékét tudtam itt megemlíteni mindannak, ami 1988/89-ben, a rendszerváltás sűrű éveiben velem vagy közreműködésemmel történt. Nem zárom le, csak berekesztem visszaemlékezéseimet. Lehet, hogy valamikor még folytatom. Ha nem, akkor sem mennek veszendőbe anyagaim. A RETÖRKI-nek átadok majd minden általam őrzött korabeli dokumentumot, jegyzetet, folyóiratot, könyvet, amire igényt tart, hátha akad fiatal kutató, aki használni tudja őket, ha vállalkozik e korszak föltárására...

Széchenyi Hitelének alábbi idézetével fejezem be emlékező esszémet: „...a Hitelt, Cambio váltó-kereskedési törvényt ...gondolom s hiszem azon talpkőnek mellyen... utóbbi (jövőbeni) felemelkedésünk, boldogulásunk alapulhat. Ezen Hitelnél pedig még mélyebben fekszik: A HITEL TÁGOSB ÉRTELEMBEN. TUDNIIL-LIK: 'HINNI ÉS HIHETNI EGYMÁSNAK...'” A *Hitel* indulásakor ezt javasoltam a címlapra állandó mottónak, de oda sohasem került föl.

